

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Факультет економічних наук
Кафедра управління земельними ресурсами

Тугушев Олександр Сергійович

УДК 332.2-332.7

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи на
здобуття освітнього ступеня
«Магістр»

Миколаїв 2020

Магістерською роботою є рукопис

Робота виконана на кафедрі управління земельними ресурсами в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: заслужений діяч науки і техніки України,
кандидат геологічних наук, доцент
Смирнова Світлана Михайлівна
Чорноморський національний
університет ім. Петра Могили
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри управління земельними
ресурсами.

Рецензент: **Светаїло Глеб Олександрович**
директор ТОВ «Земельний кадастровий центр»

Захист відбудеться 20 лютого 2020 р. об 10:00 годині на засіданні ЕК в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 1-а Воєнна, 2а, корпус 10-П.

З магістерською роботою можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, корпус 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження системи управління рекреаційними територіями зумовлена необхідністю формування державної політики її розвитку. Рекреаційна галузь національного господарства і взагалі сукупність рекреаційної діяльності є простором, у якому поряд із економічними задовольняються, передусім, соціальні потреби суспільства, а саме потреби у короткостроковому та тривалому відпочинку, відновленні психоемоційних і фізичних сил індивідів, їх спортивно-оздоровчі потреби тощо. Це вирізняє рекреацію з-поміж інших галузей економіки країни, завдає їй науково-складний і водночас гуманістично-пріоритетний напрям розвитку.

Структура національної економіки в Україні наразі ще не досягла стану своєї теоретичної жорсткості, й, зокрема, не визначено до кінця місце та роль рекреації як у галузево-територіальному, так і в багатоаспектному (соціально спрямованому, природно-екологічному, історико-культурному, демографічному, політико-економічному) її структурних вимірах.

Аналізуючи ситуацію, яка впливає на розвиток рекреаційних територій України, слід виділити соціально-демографічні фактори, що визначають рекреаційний попит: збільшення числа пенсіонерів, урбанізація, високий рівень освіти, зростання вільного часу. Не слід забувати і про такий чинник, як підвищений інтерес українців до життя інших країн і народів, так як десятиліття український народ був практично відрізаний від світової цивілізації політикою "залізної завіси".

Вплив індустрії рекреаційного господарства в цілому на економіку України є незначним. Воно адекватно внеску держави в розвиток даної галузі і стримується, в основному, відсутністю реальних інвестицій, низьким рівнем готельного сервісу, підприємств сфери обслуговування, достатньою кількістю і низькою якістю рекреаційних курортно-санітарних, оздоровчих

та готельних комплексів, дефіцитом кваліфікованих кадрів. Нерозвиненість рекреаційної інфраструктури, невисока якість сервісу привели до того, що в даний час на нашу країну припадає менше 1% світового туристського потоку.

За останні роки проблемі управління земель рекреаційного призначення присвячено значну кількість наукових праць таких провідних українських вчених, як В. Гетьмана, О. Гулича, А. Єфремова, О. Ільїної, В. Катилюк, В. Мацола, А. Третяка, М. Нудельмана та багатьох інших. Але багато аспектів досліджуваної проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Розвиток рекреаційних територій в Україні має будуватися на розумному балансі різних видів рекреаційної діяльності з пріоритетним розвитком експортного та імпортного рекреаційного продукту.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення та розвиток теоретико-методичних засад системи управління рекреаційними територіями.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретико-методичні засади розвитку системи управління рекреаційними територіями;
- визначити механізми формування рекреаційних територій;
- дослідити світовий досвід управління процесом розвитку рекреаційних територій;
- обґрунтувати принципи ефективного управління рекреаційними зонами в Україні;
- дослідити перспективи розвитку рекреаційної діяльності на території Миколаївській області;
- визначити вплив зовнішнього середовища на стан використання рекреаційних ресурсів.

Об'єктом дослідження є процес управління рекреаційними територіями.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти системи управління рекреаційними територіями.

Методи дослідження. Дослідження виконувалось на основі наступних методів: монографічного – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень наукових основ системи управління рекреаційними територіями; системного аналізу – при аналізі механізму управління рекреаційних територій; порівняльного аналізу – при дослідженні світових тенденцій розвитку рекреаційної діяльності; статистичного – для аналізу даних, що характеризують стан об'єкту дослідження, тобто рекреаційних ресурсів територій; абстрактно-логічного – при формуванні висновків та пропозицій; графічний – для унаочнення результатів магістерської роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- теоретичні положення розвитку системи управління рекреаційними територіями, що вказують на фактори і властивості компонентів природного середовища, які є сприятливими для рекреаційної діяльності;

- механізми, що сприяють формуванню рекреаційних територій, де значну роль відіграє комплекс об'єктивних умов і чинників, що сприяють формуванню і функціонуванню вітчизняної індустрії рекреації;

- процес розвитку системи управління рекреаційними територіями у напрямку наближення до стандартів західних держав, на прикладі трьох типів моделей державної участі в регулюванні цієї складової національної економіки;

дістали подальшого розвитку:

- основні еколого-економічні принципи управління розвитком рекреаційних територій, які є необхідною умовою створення ефективної системи управління розвитком територіальних рекреаційних комплексів;

- дослідження перспектив розвитку рекреаційної діяльності на території Миколаївській області, що є одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку Миколаївщини;

- питання державного управління рекреаційними зонами, пріоритетний напрямок якого - надання спеціального статусу особливо цінних з них для обмеження їх вилучення для інших потреб та обмеження антропогенного впливу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані органами влади та місцевого самоврядування з метою вдосконалення стратегії розвитку рекреаційних ресурсів.

Особистий внесок магістранта. Автор виклав особисту думку щодо наукових засад рекреаційної діяльності, розвитку рекреаційних територій, збереження і поліпшення стану рекреаційної сфери у межах держави. Наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, висновки і пропозиції доповідались на міжнародних та науково-практичних конференціях: XXII Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2020: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (16-20 листопада 2020 р.), Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили.

Публікації. Результати магістерської роботи знайшли своє відображення у науковому фаховому виданні і тезах конференцій.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 104 сторінок комп'ютерного тексту, з них основного – 89 сторінок, який містить 2 таблиці, 11 рисунків. Список використаних джерел із 79 найменувань викладено на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретико-методичні засади оцінки земель» досліджено теоретичні та методичні засади системи управління рекреаційних територій, проаналізовано нормативно-правове забезпечення державного управління рекреаційними землями, розкрито світовий досвід управління процесом розвитку зон рекреації.

В роботі встановлено, що для ефективного функціонування механізму державного управління рекреаційними зонами важливо чітко розмежовувати зміст низки понять, серед яких: рекреація; рекреаційна індустрія, рекреаційна діяльність; державне регулювання рекреаційної системи; рекреаційний регіон, рекреаційний центр тощо. Усі ці поняття є основоположними в реалізації функцій державного управління рекреаційними територіями, побудові відповідного механізму та визначенні стратегічних завдань розвитку.

Досліджено, що недоліки понятійно-категорійного апарату механізму державного управління рекреаційною територією можна вважати однією з причин недосконалості реалізації державної рекреаційної політики. Тому вкрай важливо на сучасному етапі спеціалізованими органами державної влади на найвищому рівні ініціювати процес розроблення і затвердження розгорнутого понятійно-категорійного апарату дослідження рекреаційної сфери із залученням наукових, освітніх, громадських, бізнес-структур та врахуванням тих напрацювань, які відображені в сучасній науковій літературі, нормативно-правових документах та міжнародних актах.

Основу нормативно-правового забезпечення функціонування рекреаційної сфери в Україні складають Закони України, Укази президента, Акти Кабінету Міністрів України, галузеві стандарти, міжнародні акти та інші нормативно-правові акти, які у своїй сукупності створюють умови для

ефективної співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування, місцевих органів, що здійснюють регулювання рекреаційної сфери. На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли, з одного боку, уже є певний досвід законодавчого регулювання рекреаційної галузі, а з другого – питання гострої необхідності розширення нормативно-правового забезпечення рекреаційної діяльності у зв'язку з виникненням низки якісно нових, соціально-економічних, суспільно-політичних та інших умов. Метою такого регулювання є створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного рекреаційного продукту, здатного максимально задовольнити рекреаційні потреби як для населення країни так і іноземців. Наявність ефективної нормативно-правової бази є важливою передумовою функціонування ринку рекреаційних послуг. Формування цього ринку в Україні, як і нормативно-правової бази, що його регулює, пов'язане з виділенням нашої держави у самостійного діяча в міжнародному економічному просторі.

Перед рекреаційною галуззю України стоять багато проблем, які потребують розв'язання за допомогою вдосконалення системи та механізмів її державного регулювання. Слід зазначити, що характерною ознакою вітчизняної рекреаційної галузі є витіснення з рекреаційного ринку соціального туризму як неконкурентоспроможного порівняно з комерційними видами туризму, зокрема виїзним.

У другому розділі «Дослідження методології експертної оцінки земельних ділянок» досліджено особливості сучасного стану управління рекреаційними зонами, охарактеризовано вплив зовнішнього середовища на стан використання рекреаційних ресурсів, представлено концепцію державного управління рекреаційними територіями.

З'ясовано, що головним напрямком в раціональному природокористуванні в рекреаційних зонах України є територіальна організація, заснована на чіткому функціональному зонуванні і на встановленні економічно ефективного та екологічно безпечного поєднання

рекреаційних функцій з народногосподарськими.

Визначено, що програми реформування і розвитку рекреаційного господарства необхідно стикувати з концепцією природокористування в рекреаційних зонах України. Слід переглянути чинну таксономію і систематику рекреаційних об'єктів і територій. Потрібна сучасна класифікація ієрархічної структури рекреаційних об'єктів, комплексів і систем, яка б враховувала організаційно-функціональну різноманітність рекреаційного господарства, була б націлена на його комплексний і поліфункціональний розвиток.

Досліджено, що особливий інтерес для рекреаційних регіонів України представляє поєднання рекреаційного господарства із зовнішньоекономічною діяльністю. Головною умовою реалізації даної пропозиції є активна роль держави в підтримці розвитку рекреаційної галузі, яка може мати значний позитивний вплив на економіку, може стати при відповідних умовах найважливішою статтею валового національного доходу України.

Потрібно рішення і таких завдань, як оптимізація організаційно-фінансової діяльності галузі та вдосконалення банківської системи як елемента інфраструктури рекреаційного ринку. З часу створення заповідних територій та об'єктів степового Причорномор'я до цих пір не встановлені межі цих територій, не розроблені проекти організації їх територій, які б передбачали виділення рекреаційних зон. Це стало причиною того, що заповідні території використовуються стихійно, екосистеми терплять надмірні антропогенні навантаження, в результаті чого ціла низька заповідних територій втратила своє функціональне призначення. Причиною незадовільного використання рекреаційних ресурсів є те, що місцеві органи влади не приділяють належної уваги цій галузі.

Досліджено за допомогою матриці SWOT парні комбінації (сила і можливості, сила і загрози, слабкість і можливості, слабкість і загрози) і

виділяються ті, які повинні бути враховані при розробленні стратегії розвитку рекреаційної індустрії.

У практичному плані такий аналіз має стати одним з першочергових завдань управління рекреаційним потенціалом степового Причорномор'я, здатного ефективно використати потужні синергетичні зв'язки, забезпечивши бажану гармонізацію відносин людини і суспільства з природою на засадах їх органічної єдності.

Розгляд питань державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення дало можливість дійти висновку про існування особливого, не характерного для інших категорій земель, методу їх охорони, визначеного земельним законодавством України. Така охорона здійснювалося шляхом включення цих земель до складу екологічної мережі, обмеження їх вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі. Важливим завданням державного регулювання земельних відношень є вдосконалення режиму використання земель рекреаційного призначення, пріоритетний напрямок якого - надання спеціального статусу особливо цінних з них.

У третьому розділі «Вдосконалення економічного механізму оцінки земельних ділянок» досліджено розвиток механізму формування рекреаційних територій, представлено обґрунтування та систематизація принципів ефективного управління рекреаційними зонами в Україні, висвітлені перспективи розвитку рекреаційної сфери на території Миколаївської області.

Можна констатувати, що Україна має потужний потенціал для розвитку рекреаційної сфери, який характеризується різноманітністю природних ресурсів, наявністю кваліфікованих кадрів, матеріально-технічною інфраструктурою (розгалуженою мережею санаторно-курортних закладів, готелів тощо). Наявність потужного потенціалу дає змогу ставити перед країною амбітні цілі прискореного розвитку сфери рекреації, перетворення її на важливий чинник людського розвитку. Водночас для приведення

інфраструктури у відповідність до світових стандартів якості послуг необхідні значні інвестиції. Потребують удосконалення механізми і способи використання наявних потужностей в контексті реалізації поставлених цілей розвитку рекреаційної сфери.

З'ясовано, що далеко не всі проблеми збереження і раціонального використання рекреаційних ресурсів знайшли своє рішення, необхідно продовжити пошук ефективного та сталого розвитку економіки, в тому числі її екологічної складової. Раціональне природокористування має стати пріоритетним напрямком державного управління рекреаційними територіями поряд з участю в розробці нормативно-правової бази, забезпеченням якісного функціонування рекреаційних зон і екологічної безпеки.

Можна сказати, що виробнича галузь формувалася ще за радянський період з орієнтацією на бюджетних невибагливих туристах, тому більшість засобів розміщення знаходяться в не найкращому стані та з низьким рівнем комфортності. Також невід'ємною проблемою залишається якість обслуговування та наявність кваліфікаційних працівників. Кількість навчальних закладів у сфері рекреації є невеликою на території України.

Ситуація, яка складається в сфері рекреації, не тільки Миколаївської області, вимагає нагального вирішення проблем, пошуку нових орієнтирів, засобів подолання кризових явищ. Повноваження та роль держави в регулюванні рекреаційного ринку формує основні умови функціонування суб'єктів рекреаційної діяльності як і на національному, так і на міжнародному ринку.

Рекреаційна галузь в Україні - це великий скарб, який на жаль, не можуть підняти, адже країна має всі пріоритети - географічне розташування в центрі Європи, але для цього необхідно налагодити інфраструктури. Місцевим органам необхідно направляти свою діяльність на пошук інвесторів та реставрувати готельні, санаторні, курортні підприємства, які б відповідали міжнародним стандартам.

ВИСНОВКИ

В даній роботі розглянуто систему управління рекреаційних територій і зроблено наступні висновки:

1. Теоретичні засади системи управління рекреаційними ресурсами мають фундаментальне значення у розвитку механізмів управління рекреаційними територіальними ресурсами у сфері рекреації і відпочинку громадян. Завдяки систематичному вивченню на протязі ХХ століття на даний час напрацьовано значну кількість оригінальних концептуальних і теоретико-методологічних підходів та напрямів вивчення географічних аспектів організації дозвілля людини.

2. Україна володіє потужним природним та історико-культурним потенціалом для розвитку рекреаційної сфери. Водночас розвиток національної індустрії рекреації зазнає впливу значної сукупності чинників зовнішнього середовища: політичних, економічних, правових, інфраструктурних тощо, що відображають характерні особливості суспільної організації країни, сформовані історично. Важливими передумовами для розвитку рекреації є потреби населення, що визначаються як його соціальними характеристиками, так і економічною спроможністю до здійснення витрат на відповідні послуги. Значущість рекреації зростає на фоні посилення впливу негативних наслідків НТП, зокрема погіршення стану навколишнього природного середовища та, як наслідок, суспільного здоров'я.

3. Проаналізувавши роль держави в організації й розвитку рекреаційної сфери в різних країнах світу, було виділено три типи моделей державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки. Більшу увагу звернуто третьому, "європейському" типу, оскільки вона являється найбільш прийнятною для України. Особливої актуальності дослідженню даної моделі надає не лише ситуація глобальних трансформацій у сучасному

світі, але й вибір Україною європейського вектора розвитку, необхідність побудови в ній демократичного, відкритого громадянського суспільства.

4. Одна з основних причин прогресуючого погіршення екологічної обстановки, зниження якості навколишнього природного середовища регіонів, в тому числі рекреаційних територій, полягає в недосконалої системи і методів, управління і впливу на господарюючі суб'єкти рекреаційної спрямованості, результати діяльності яких по вилученню природних ресурсів, їх використання, перетворення природних ландшафтів призводять до порушення зв'язків між компонентами природного середовища та інтенсивному її забрудненні.

5. Рекреаційний потенціал Чорноморського узбережжя Миколаївської області насамперед ґрунтується на морських піщаних пляжах, джерелах мінеральної води, що створює умови для оголошення даних рекреаційних зон кліматичними та бальнеологічними курортами місцевого та державного значення. Розвитку мережі туристичних маршрутів та екскурсійних програм в області сприяє велика кількість археологічних, історико-культурних та рекреаційних об'єктів, таких як: найкращий в Україні Миколаївський зоопарк, найстаріший в Україні яхт-клуб, музей ракетних військ стратегічного призначення, яких лише два у світі, найперша в Україні Миколаївська астрономічна обсерваторія, єдиний в Україні музей суднобудування і флоту, Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми», національний історико- археологічний заповідник «Ольвія» та острів Березань та багато інших об'єктів, які забезпечують постійний інтерес до нашого регіону.

6. Розгляд питань державного управління розмежуванням земель рекреаційного призначення дало можливість дійти висновку про існування особливого, не характерного для інших категорій земель, методу їх охорони, визначеного земельним законодавством України. Така охорона здійснювалася шляхом включення цих земель до складу екологічної мережі,

обмеження їх вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі. Важливим завданням державного регулювання земельних відношень є вдосконалення режиму використання земель рекреаційного призначення, пріоритетний напрямок якого - надання спеціального статусу особливо цінних з них.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

В інших виданнях

1. Тугушев О.С. XXI Всеукраїнська науково-практична конференція «Могилянські читання – 2018: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (12-17 листопада 2018 р.). Доповідь на тему: «Земельно-орендні відносини в аграрній сфері».

2. Тугушев О.С. XXII Всеукраїнська науково-практична конференція «Могилянські читання – 2019: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти». (11-16 листопада 2019 р.). Доповідь на тему: «Система управління рекреаційними територіями».

АНОТАЦІЯ

Тугушев О.С. Система управління рекреаційними територіями. – Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня Магістр за спеціальністю 193 – Геодезія і землеустрій. – Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, 2020.

В роботі охарактеризовано теоретичні та методичні засади системи управління рекреаційних територій, проаналізовано нормативно-правове забезпечення державного управління рекреаційними землями, розкрито світовий досвід управління процесом розвитку зон рекреації.

Досліджено особливості сучасного стану управління рекреаційними зонами, охарактеризовано вплив зовнішнього середовища на стан використання рекреаційних ресурсів, представлено концепцію державного управління рекреаційними територіями.

Висвітлено розвиток механізму формування рекреаційних територій, представлені обґрунтування та систематизація принципів ефективного управління рекреаційними зонами в Україні, розкрито перспективи розвитку рекреаційної сфери на території Миколаївської області.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна територія, рекреаційний продукт, механізм формування рекреаційних територій, рекреаційний центр.

ANNOTATION

Tugushev O.S. Recreational areas management system. Manuscript.

Thesis for the qualification level Master's degree in specialty 193 - Surveying and Land Management. - Petro Mohyla Black Sea National University , Mykolaiv, 2020.

The paper describes the theoretical and methodological principles of the management system of recreational areas, analyzes the regulatory and legal support of state management of recreational lands, reveals the world experience of managing the development of recreational areas.

The peculiarities of the current state of management of recreational areas are studied, the influence of the external environment on the state of use of recreational resources is characterized, the concept of the state management of recreational territories is presented.

The development of the mechanism of formation of recreational territories is covered, substantiations and systematization of principles of effective management of recreational zones in Ukraine are presented, prospects of development of recreational sphere in the territory of the Nikolaev area are opened.

Key words: recreation, recreational territory, recreational product, mechanism of formation of recreational territories, recreational center.